

Scientific Bulletin of Chełm
Section of Pedagogy
No. 1/2017

NAUCZYCIEL I JEGO ROLA W PROCESIE
DYDAKTYCZNO-WYCHOWAWCZYM

TEACHERS AND THEIR ROLE IN DIDACTIC
AND EDUCATIONAL PROCESS

OLENA BUDNYK

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Bandera str. 1, buil. 308, 76018 Ivano-Frankivsk, Ukraine;
e-mail: olena.budnyk@mail.pu.if.ua*

HRYHORIJ WASIANOWYCZ

*The National Academy of Educational Sciences of Ukraine,
Krivonosa str. 10, 79008 Lviv, Ukraine;
e-mail: lnpc@ukr.net*

ABSTRACT: *The article explains the place and role of the teacher in the contemporary didactic and educational process. Great attention is given to the questions of her pedagogical and creative mastery and methodological preparation. It is justified by the idea that modern teachers must have professional preparation that would allow her to secure at the appropriate level the basic components of didactic and educational process: didactic; educational; scientific and methodical; scientific and research. These components are in close combination and synergy.*

KEY WORDS: *Teacher, educational process, upbringing, methodological culture*

Wprowadzenie

Słowo „nauczyciel” jest wieloznaczne. Swego czasu, ojciec wybitnego dowódcy, Aleksandra Macedońskiego, powiedział: „Dziękuję Ci Panie, że dałeś mi takiego syna jak Aleksander, lecz podwójnie dziękuję Ci za to, że dałeś mu takiego nauczyciela jak Arystoteles”. Wybitny ukraiński poeta i myśliciel, Iwan Franko, sformułował tę myśl w szerszym kontekście, mówiąc: „Nauczycielem szkoła stoi!”. Bez pedagoga i nauczyciela nie byłoby bowiem lekarzy, ekonomistów, polityków czy konstruktorów... Można zatem powiedzieć: jaki nauczyciel, takie państwo – jego moc i obronność.

Pedagog (z grec. – *paidagogs*, od *paid* – 'dziecko' i *ado* – 'prowadzę, wychowuję') to osoba, która wykonuje pracę dydaktyczno-wychowawczą, realizowaną w procesie edukacyjnym. Proces ten można scharakteryzować jako system organizacji działalności dydaktyczno-wychowawczej, która zakłada korelację aspektu dydaktycznego i wychowawczego, ukierunkowanego na osiągnięcie założonych celów nauczania i wychowania. Praca pedagoga określona poprzez standardy kształcenia, plany studiów i programy kształcenia, a także plany pracy wychowawczej, realizowana jest na wszystkich rodzajach i formach zajęć, a także podczas pracy własnej uczniów czy studentów.

Analizując proces kształcenia na studiach wyższych, zauważyć należy, iż na każdej uczelni proces ten odznacza się zarówno cechami wspólnymi, jak i odmiennymi, co uwarunkowane jest profilem uczelni, przyjętym statutem oraz systemem nauczania. Warto jednak podkreślić, iż plany oraz programy kształcenia nie zagwarantują wysokiej jakości kształcenia, jeśli zabraknie odpowiednio przygotowanego merytorycznie i metodycznie nauczyciela.

Nauczyciel a proces dydaktyczny

Ze względu na widoczny obecnie dynamizm w zakresie integracji i korelacji nauk, proces dydaktyczno - wychowawczy wymaga od współczesnego nauczyciela odpowiedniego przygotowania merytorycznego, zarówno jeśli idzie o wiedzę z zakresu własnej specjalności, jak i dyscyplin pokrewnych. Niezbędne jest zwłaszcza przygotowanie pedagogiczno-psychologiczne, wspomagające efektywne kształcenie dzięki wyposażeniu nauczycieli w podstawową wiedzę na temat procesu dydaktycznego, który opiera się na indywidualnym i empatycznym podejściu do uczniów i wychowanków. Często jednak wykładowcom, zwłaszcza

przedmiotów ścisłych, brak jest przygotowania w zakresie kompetencji miękkich (społecznych i komunikacyjnych), co znajduje przełożenie na stosowane w procesie kształcenia metody dydaktyczne, wśród których przeważają metody tradycyjne przy marginalnym wykorzystaniu metod aktywizujących.

Nie można jednak nie zauważyć zmian, które zaszły obecnie w procesie kształcenia. Klasyczne motto „Wiedza jest siłą”, „Wiedza na całe życie” brzmi bowiem obecnie: „Poznanie jest siłą”, „Oświata przez całe życie”. Warto odwołać się tu również do ustaleń jednego z polskich pedagogów, Cz. Plewki, który wskazuje, iż „podstawowym ogniwem w procesie myślenia i podążania „ku dobrej Szkole” jest nauczyciel, często nazywany profesjonalistą, który od pierwszych dni pracy zawodowej aż do jej ostatniej chwili pozostaje w nieustannym rozwoju zawodowym. Nauczyciel poprzez swoją zawodową aktywność podlega permanentnemu rozwojowi zawodowemu będącemu zarówno niezbędnym, jak i koniecznym warunkiem dla tego, żeby mógł on zmierzać ku nauczycielskiemu profesjonalizmowi” (Plewka, 2009, p. 47).

Takie podejście wymaga od nauczyciela nie tylko ciągłego samodoskonalenia, ale też ukierunkowania ucznia na samodzielne zdobywanie wiedzy oraz jej selekcję. Jak wskazuje bowiem I. Zjaziun, „dla nauczyciela praca nad sobą to konieczny warunek nabycia i utrzymania kwalifikacji zawodowych. To zmierzający do określonego celu proces, który jest kontynuacją zawodowego przygotowania, kiedy przyszły nauczyciel stanowi podmiot wpływu wychowawczego („...jestem studentem, niech mnie uczą”) i który zmienia się w podmiot organizacji własnego życia („...Jestem przyszłym specjalistą, przygotowuję się do tego”). Bez takiej pracy na drodze do własnego rozwoju zawodowego nie osiągnie się pedagogicznego mistrzostwa” (Zjaziun, 2005, p. 252).

Wysokie kwalifikacje metodyczne i merytoryczne nauczyciela sprawiają, że uczniowie uczą się formułować hipotezy, wykorzystywać metody i techniki heurystyczne oraz inne reguły oparte na twórczym myśleniu i kombinacjach logicznych. W aspekcie dydaktycznym szczególne znaczenie ma triada: twórczość, mistrzostwo, działalność. Ważną rolę odgrywa ponadto nie tyle „wiem, że”, ile „wiem, jak”, co wiąże się z istotą w procesie poznawczym wyobraźni, intuicji, rozsądku, rozumienia, umiejętności logicznego myślenia. Zgodnie z zasadami pedagogicznej heurystyki, uczeń powinien bowiem wykorzystywać wiedzę nie tylko w celu zaliczenia egzaminu, ale rozwiązywania konkretnych, życiowych

problemów. W procesie dydaktycznym istotne znaczenie ma też potencjalność, która, jak udowadnia J. Michalski, „(...) daje nauczycielom niesamowite możliwości tworzenia szkoły interesującej, nie zaś postrzeganej jako miejsce przebywania uczniów w określonych godzinach. To właśnie świadomość wykorzystania własnych zasobów przez nauczycieli stanowi o jej przemianach, bowiem lepsze jest zawsze dyskutowanie i metodyczne sprzeczenie się od utrwalanej na siłę inercji i zgody na tradycyjne funkcjonowanie. Właśnie nauczyciele powinni posiadane zasoby urzeczywistniać! Zarazem nie obawiać się, że te działania nie będą przez wszystkich docenione. Bo współcześni nauczyciele są przecież z wolności!” (Michalski, 2016, p. 81).

Warto podkreślić, iż o wielkości nauczyciela decyduje przede wszystkim jego osobowość, która wpływa zarówno na jakość kontaktów z wychowankami, ale także na jego rozwój zawodowy. Mowa tu o tożsamości zawodowej nauczyciela, opierającej się na dialektyce identyczności, a przede wszystkim różnicy w myśl tezy, iż człowiek jest bytem indywidualnym. Tożsamość ta posiada specyficzne uwarunkowania i zdaniem badaczy jest połączeniem tożsamości indywidualnej i społecznej, a ponadto jest świadomym wyborem każdego człowieka. Problematykę tę podejmują m. in. F. Szlosek, T. Lewowicki, I. Wilsz i inni.

Należy w tym miejscu zwrócić także uwagę na podstawowy problem edukacyjny XXI wieku, tj. na wypalenie zawodowe nauczycieli. Przyczyn tego negatywnego zjawiska badacze upatrują w problemach indywidualnych, osobistych, organizacyjnych, wpływających destrukcyjnie na jakość procesu edukacyjnego. Podkreślić należy przy tym, że wypalenie dotyczy nie tylko nauczycieli, ale i uczniów, na co wskazuje J. Wilsz, która wymienia następujące przyczyny wypalenia uczniów: niechęć do codziennego chodzenia do szkoły, unikanie kontaktów z kolegami, uzależnienie od komputera, brak zaangażowania w proces edukacyjny oraz zainteresowania zagadnieniami prezentowanymi na lekcji, brak wiary w otrzymanie dobrych ocen, a także brak wewnętrznej motywacji do uczenia się (Wilosz, 2009, p. 106-125).

Aspekt wychowawczy działalności pedagoga w edukacyjnym procesie

Ten aspekt działalności pedagoga wiąże się prymarnie z uświadomieniem sobie przez nauczyciela podstawowej zależności między dydaktyką

a wychowaniem, które realizowane jest m. in. w oparciu o treści przedmiotowe. Wychowanie dokonuje się na wielu płaszczyznach, tj. społecznej, moralnej, obywatelsko-patriotycznej. Ideę tę konsekwentnie urzeczywistniali ukraińscy pedagodzy, tj. H. Waszczenko, S. Honczarenko, B. Hrinchenko, O. Duchnowycz, A. Makarenko, W. Suchomłyński, I. Franko i inni. Realizowali ją także polscy pedagodzy, m. in. A. Modrzewski, E. Skrzetuski, S. Petrycy, M. Rej, B. Trentowski, J. Hoene-Wroński, C. Kupisiewicz, B. Suchodolski, W. Okoń. Wymienieni pedagodzy zgodnie twierdzili, że każdy nauczyciel, który posiada rzetelną wiedzę z zakresu nauczanego przedmiotu, a jednocześnie jest otwarty na drugiego człowieka, ma możliwość skutecznej realizacji postawionych zadań wychowawczych. Jak pisał S. Kaczor: „Możliwości” – słowo to analizujemy w kontekście „chcenia” lub – według Melchiora Wańkowicza – „chcienia”. Chcieć bowiem można dużo, uzasadniając potrzebami osobistymi i społecznymi. Gdy jednak nie uwzględniamy możliwości, chcenie okazuje się martwe i pozostaje tylko pobożnym życzeniem” (Kaczor, 2009, p. 25).

Badacz wskazuje także na potrzebę zreformowania systemu oświaty, nauczania i wychowania oraz zaznacza, że istotną rolę w procesie dydaktycznym odgrywają przedmioty z zakresu socjologii i humanistyki, dzięki którym nauczyciel może wpływać na światopogląd ucznia oraz kształtować jego przymioty, jak: cnotę, sprawiedliwość, uczciwość, godność, obowiązek i odpowiedzialność. Wydaje się, że istotne znaczenie ma także podejmowanie na zajęciach ogólnohumanistycznych zagadnień z zakresu historii państwa, jego kultury i nauki. Rozwój człowieka uzależniony jest bowiem zarówno od czynników biologicznych, sytuacyjnych, jak i środowiskowych, wśród których istotną rolę odgrywa aspekt narodowy, kształtujący określone postawy młodego człowieka. Ważne jest przy tym respektowanie zasad pedagogicznego współdziałania, opartego na zaufaniu i szczerości. Jak podkreśla I. Homplewicz, nauczyciel musi przestrzegać reguł etyki zawodowej, które stanowią o jego wartości jako człowieka i jako pedagoga, wychowawcy. Autor pisze: „Nie sposób mówić o „nieetycznym wychowaniu” jak o pozbawionej moralności postawie wychowawcy (przestaje to być wtedy wychowawczą postawą!), a zarazem moralna i etyczna kwalifikacja każdej działalności wychowawczej należy po prostu do jej istoty i charakteru. Prowadzi to do stwierdzenia, że etyczna kwalifikacja pracy wychowawczej, mierzona chociażby poczuciem odpowiedzialności za dziecko i jego dobro, jest też warunkiem, a nawet elementem prawidłowej, komponentnej

działalności pedagogicznej. Uzasadnia to mówienie o problemach etyki w ramach pedagogiki, jak i o «etyce pedagogicznej» (Homplewicz, 1996, p. 97).

Trudno sobie wyobrazić pedagoga, który nie darzyłby sympatią swoich wychowanków. Wystarczy wymienić nazwiska takich pedagogów, jak: I. Pestalozzi, A. Makarenko, I. Komenski, W. Suchomliński, I. Korczak, którzy byli niezwykle oddani pracy z dziećmi, a niejednokrotnie, w imię miłości do swoich uczniów, poświęcili swe życie. Obok osobistego zaangażowania pedagoga, ważne jest także, by proces wychowania był realizowany w sposób konsekwentny przez całe grono pedagogiczne, które powinno być wspierane w tych działaniach przez dział administracyjny. Istotne jest przy tym pobudzanie ucznia do samowychowania oraz samodoskonalenia.

Aspekt naukowo-metodyczny

Nauczyciel powinien ciągle pracować nad podniesieniem swoich kwalifikacji naukowo-metodycznych. Szczególna rola przypada tu metodyce jako nauce, która jest rdzeniem procesu dydaktyczno-wychowawczego. Główne zadanie metodyki jako nauki (według S. Honczarenka) polega na wyborze wiedzy, którą powinien w ramach określonego przedmiotu przyswoić uczeń (student), na uzasadnieniu konieczności jej poznania, a także na wyborze metod i środków dydaktycznych, które umożliwią jej wprowadzenie. Metodyka odpowiada zatem na podstawowe pytania: po co nauczać? czego nauczać? jak nauczać? Szczególnie istotne jest pytanie ostatnie, które dziś nabrało nowego znaczenia, co podkreślają wszyscy metodycy. Nie chodzi bowiem o to, by przekazać wiedzę, ale by nauczyć ucznia (studenta) samodzielnego do niej dochodzenia, poszukiwania.

Nauczyciel powinien mieć także świadomość znaczenia nauczanego przez niego przedmiotu dla rozwoju ucznia (studenta), w szczególności w zakresie rozwoju kompetencji społecznych. Mowa tu o wszechstronnym rozwoju ucznia (studenta) w sferze intelektualnej, emocjonalnej, a także etycznej. Jednym z zadań nauczyciela jest bowiem rozwijanie wrażliwości moralnej swoich wychowanków, kształtowanie odpowiedzialności za własne postępowanie, a także wdrażanie do samodzielnego i odpowiedzialnego podejmowania decyzji. Jak pokazuje analiza codziennych sytuacji życiowych, tego rodzaju umiejętności, wyniesione z murów szkolnych, są ważniejsze niż przekazana przez nauczyciela wiedza.

Złożoność procesu dydaktycznego sprawia, że także na samą metodykę należy patrzeć wieloaspektowo. Ma ona bowiem wyjaśniać procesy pedagogiczne, poszukiwać innowacyjnych technik nauczania, które realizowałyby cele i zasady nowego systemu oświaty, ma pomagać nauczycielowi w codziennej pracy pedagogicznej, a także ułatwiać uczniom przyswajanie wiedzy oraz opanowanie umiejętności i nabycie kompetencji społecznych (Budnyk, 2014, p. 9-14). W celu realizacji tak postawionych celów pedagogicznych wykorzystywane są coraz powszechniej w edukacji technologie informacyjno-komunikacyjne, które pozwalają skutecznie łączyć teorię z praktyką, a także przeszłość z przyszłością. Interesujące jest w tym względzie stanowisko M. Tanasa, który pisze: “Mamy świadomość, że rolą pedagoga jest nie tylko dbałość o depozyt przeszłości, o przekazywanie tradycji, o ochronę i promocję dziedzictwa narodowego, o włączenie go do kanonu kultury europejskiej i powszechnej. To są zadania z domeny wszystkich nauk humanistycznych. Zadaniem pedagoga jest nade wszystko – antycypacja przyszłości przez wychowanków. Przywołując słowa Bohdana Suchodolskiego owym naczelnym zadaniem jest “tworzenie losu człowieka w świecie wartości i kultury”. Nauki pedagogiczne mają olbrzymie znaczenie dla harmonijnego i szybkiego rozwoju społeczeństw. Oddziałują na praktykę społeczną przez kształt edukacji, a poprzez nią formują osobę, jej postawy i przyjmowane wzory zachowań, sposób postrzegania przez nią świata i wartości, którymi kieruje się w życiu” (Tanas, 2016, p. 45).

Znajomość metodyki, a także umiejętne stosowanie najnowszych technik nauczania, prowadzi do świadomego włączania uczniów do działalności edukacyjnej, do ich większej aktywizacji poprzez wybór takich form dydaktycznych, które odpowiadają jego indywidualnym zdolnościom. Warto jednak pamiętać, że nadmierne wykorzystywanie najnowszych technik może mieć efekt przeciwny, tj. doprowadzić do zwiększenia czasu na przyswojenie przez ucznia/studenta materiału, który (jeśli byłby przekazany za pomocą tradycyjnych metod) można opanować dwukrotnie lub trzykrotnie szybciej.

Zwrócić należy uwagę na jeszcze jeden aspekt związany z działalnością dydaktyczną nauczycieli, którzy zwykli mawiać: „Nie jesteśmy teoretykami, lecz praktykami”. W obliczu wymagań stawianych nauczycielowi i koniecznością jego wszechstronnego rozwoju, stwierdzenie takie jest nieprawdziwe. Tylko solidna podbudowa metodyczna gwarantuje bowiem sukces dydaktyczno - wychowawczy.

Naukowo-badawczy aspekt działalności nauczyciela

Obok działalności dydaktyczno-wychowawczej, równie istotna w zawodzie nauczyciela jest praca naukowo-badawcza polegająca na organizacji i prowadzeniu badań, których celem jest wykorzystywanie otrzymanych wyników w praktyce pedagogicznej. Ważnym zadaniem nauczyciela jest także tworzenie projektów, programów wspierających uczniów szczególnie uzdolnionych, włączanie ich do pracy naukowo-badawczej itp. Jak podkreśla bowiem jeden z ukraińskich pedagogów, H. Waszczenko, praca naukowo-badawcza jest formą uczenia się, a także ważnym środkiem do samorealizacji.

Działalność dydaktyczno-wychowawcza nie jest możliwa bez dobrej znajomości zagadnień z zakresu metodologii badań, w tym teoretycznych metod badań, a także narzędzi i technik badań praktycznych. Przykładem tego rodzaju działalności może być praca ukraińskiego pedagoga, W. Sychomłyńskiego, który prowadził badania przez prawie 30 lat w pawłyskiej szkole średniej (obwód kirowohradzki), co pozwoliło mu oprzeć proces dydaktyczno-wychowawczy na nowej, humanistycznej podstawie.

Wnioski

We współczesnej rzeczywistości, charakteryzującej się dynamicznym rozwojem społecznym, wzrasta ranga nauczyciela, którego zawodowa działalność jest wieloaspektowa, wymagająca od pedagoga nie tylko dobrego przygotowania merytorycznego, metodycznego, ale i posiadania określonych predyspozycji osobowościowych. Wymagania te uwarunkowane są wielością i złożonością zadań, które nauczyciel powinien realizować na wielu płaszczyznach, tj. dydaktycznym, wychowawczym, naukowo-metodycznym i naukowo-badawczym.

BIBLIOGRAPHY:

- Budnyk, O. (2014). Action-technological readiness of future primary school teacher for social and educational activity (based on the results of experimental study). *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, 22, 6 - 10.
- Homplewicz, J. (1996). *Pedagogical ethics*. Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej.

- Kaczor, S. (2009). Opportunities for continuous reform of education at all levels of education. In: C. Plewka (ed.), Toward a good school. Civilization dilemmas of modern education (p. 25-30), vol. 1, Radom: Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologii Eksploatacji – PIB.
- Mazur, P. (2011). Fundamentals of pastoral pedagogy. Kraków: WAM.
- Michalski, J. (2016). Potential category in pedeutology. In: Modern information technologies and innovative teaching methods in training: methodology, theory, practice, challenges (p. 78-83), Kyiv-Vinnytsia: TOV Planer.
- Plewka, C. (2009). Permanent professional development as a condition of teacher professionalism. In: C. Plewka (ed.), Toward a good school. Civilization dilemmas of modern education (p. 41 - 57), vol. 1, Radom: Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologii Eksploatacji – PIB.
- Tanas, M. (2016). New technologies in university education – between tradition and the future. In: Modern information technologies and innovative teaching methods in training: methodology, theory, practice, challenges (p. 42 - 47), Kyiv-Vinnytsia: TOV Planer.
- Wilsz, J. (2009). The causes of burnout pupils in the educational process. In: C. Plewka (ed.), Toward a good school. Civilization dilemmas of modern education (p. 106-115), vol. 1, Radom: Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologii Eksploatacji – PIB.
- Zjaziun, A. (2009). Pedagogical craftsmanship. Warszawa-Radom: Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologii Eksploatacji – PIB.